

PETRU MOVILĂ

(n. 1574 sau 1596 - m. 22 decembrie 1646/1 ianuarie 1647)

DRAGOȘ NICOLAE MIU

Secolul al XVII-lea are o deosebită importanță pentru istoria Bisericii Ortodoxe, deoarece prin hotărârile unor sinoade ortodoxe din acest veac și prin *Mărturisirile de credință* care s-au alcătuit, biserica răsăriteană a reușit să-și lămurească atitudinea și poziția ei, atât față de luteranism și calvinism, cât și față de romano-catolicism, care se afla atunci în dispută teologică aprinsă cu protestantismul¹. S-au ținut în acest veac, șapte sinoade generate de apariția mărturisirii calvinizante la Geneva (1629), mai întâi în latină apoi în greacă, atribuită patriarhului ecumenic Kiril Lukaris al Constantinopolului (1620-1638, cu cinci întreruperi)². La apariția acestor frământări au contribuit luptele aprige dintre iezuiți (catolici) și calviniști, din timpul Războiului de 30 de ani (1618-1648), care și-au transferat acțiunile lor, din Apus în Răsărit, mai ales la Constantinopol, unde calvinii erau susținuți de ambasadele Angliei, Elveției, Olandei, Suediei, iar catolicii de cele ale Franței și Austriei.

Primul sinod de la Constantinopol (1638)³ din acest veac este convocat de adversarul și succesorul lui Lukaris, Kiril II Kontaris (cu întreruperi între 1633-1639), filocatolic, unde s-a condamnat prin 13 anatемisme *Mărturisirea calvinizantă*, cât și persoana lui Kiril, fiind singurul sinod care a condamnat persoana, ulterior renunțându-se la acest lucru. Asupra paternității acestei scrieri s-au purtat discuții numeroase, unii atribuind-o unui pastor calvin, Antonius Leger (originar din Geneva), ajuns pastor la Ambasada Olandei din Constantinopol, iar autorul ei moral este Cornelius Haga, ambasador olandez.

Trebuie menționată încorporarea Ucrainei sau Rusiei mici în 1569 în regatul catolic al Poloniei și unirea de la Brest-Litovsk (octombrie 1596), sub presiunea iezuiților, a unora dintre ucrainieni cu Roma, în timpul regelui Poloniei, Sigismund al III-lea Vasa (1587-1632); succesorul acestuia

¹ Ioan Rămureanu, *Istoria Bisericească Universală*, București, 1992, p. 454.

² *Ibidem*, p. 455.

³ *Ibidem*.

Wladislaw IV (1632-1648) s-a arătat mai tolerant față de ortodoxia din Polonia. Un rol deosebit l-a avut în întărirea ortodoxiei Petru Movilă, ajuns mitropolit de Kiev (1633-m. 22 dec. 1646).

El se trăgea din familia Movileștilor,⁴ născut la Suceava la 1574 sau mai probabil în 1596, ca fiu al lui Simion Movilă (mai târziu domn în Țara Românească și Moldova) și al soției sale Marghita, călugărită ulterior. Un unchi al său era Ieremia Movilă, iar altul mitropolitul Gheorghe, cei trei frați movileni erau ctitorii Suceviței. Tatăl celor trei frați, bunicul lui Petru Movilă era Ioan Movilă căsătorit cu Maria, fata lui Petru Rareș, deci Petru Movilă era strănepotul lui Petru Rareș și al lui Ștefan cel Mare.

După o scurtă pribegie prin Țara Românească se așează definitiv în Polonia, unde învață la vestita școală a Frăției Ortodoxe din Lwow (Lemberg) apoi la Academia din Zamoiska, unde aprofundează limbile latină, greacă, slavonă, polonă; gramatica, poetica, retorica, dialectica, teologia și chiar mânuirea armelor, potrivit obiceiurilor nobililor poloni. Sub înfrăurirea unor personalități duhovnicești de la Lavra Pecerska (Lavra Peșterilor) din Kiev, va fi călugărit în 1625, în 1627 e ales arhimandrit (egumen al mănăstirii), alegere întărită și de Sigismund al III-lea. Nu putem înțelege și încadra activitatea sa fără a trece puțin în atenție, situația politică, culturală și bisericească a Ucrainei din acel timp. Am spus că în 1568, uniunea de la Lublin, prin care Polonia se unea cu Lituania și în urma căreia ea se întărea cu noi teritorii de la Marea Baltică până la Marea Neagră – teritorii ocupate de rușii albi (bieloruși) și ucrainenii ortodocși, teritorii urmărite cu consecvență și atent de prozelitismul catolic, mai ales Galiția, unde în 1539 se înființa o Episcopie ortodoxă la Lwow, ca o continuare a celei de la Halici, și unde se formaseră niște „frății” pentru apărarea dreptei credințe. Dar Sigismund al III-lea încuraja propaganda catolică, mulți ierarhi și credincioși ortodocși au fost siliți să se unească cu Roma, momentul culminant fiind uniunea realizată de Sinodul de la Brest-Litovsk (16-20 octombrie 1596), denunțată abia în 1946. Rezultatele ei: bisericile ortodoxe sunt închise în marea lor majoritate, unele averi confiscate, credincioșii fiind presați să adopte uniunea; inclusiv Catedrala mitropolitană din Kiev e luată de iezuiți, care vor înființa colegii iezuite în Camenița, Vilnius, Bor, ce urmăreau catolicizarea și polonizarea nobilimii lituaniene, bieloruse, ucrainene ce erau în mare parte ortodocși, dar de multe ori cazacii zaporojeni și-au apărât chiar cu sabia vechea credință a strămoșilor lor.

Abia prin 1620/1621, patriarhul Teofan al Iersualimului hirotonea șase episcopi ortodocși și un nou mitropolit de Kiev, în locul celor uniți. În astfel de împrejurări vitrege, Petre Movilă ajunge la 31 de ani arhimandrit și egumen la Lavra Peșterilor din Kiev, lavră care a rezistat încercărilor mitropolitului unit

⁴ Cf. I. Rămureanu, *op. cit.*, pp. 455-463 și Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1992, pp. 32-45.

Mihail Ragoza de a o confisca. Sub oblăduirea unor ierarhi cărturari de mare valoare, Movilă reușește să facă din Pecerska o lavră cu un prestigiu necunoscut până acum, restaurând și înfrumusețând peșterile cu moaște de sfinți, mănăstirea, continuând activitatea tipografică și înzestrând tiparnița cu litere latine. În 1631 fondează un colegiu la Lavra, mutat apoi la Bratska, din care s-a dezvoltat mai târziu, vestita academie duhovnicească de la Kiev.

În 1632 cu ocazia alegerii noului rege al Poloniei, împreună cu alți nobili din Dietă, reușește să impună alegerea lui Wladislaw al IV-lea (1632-1648), care va da acele „articole de împăcare“ câștigându-se printre altele: libertatea de cult a ortodoxiei în Polonia; recunoașterea legală a mitropoliei ortodoxe de Kiev, cu episcopiile sufragane; dreptul la biserici, tipografii, spitale; menținerea „frățiilor“ ortodoxe; restituirea tuturor bisericilor ortodoxe din Kiev și accesul ortodocșilor la demnități în stat. Ulterior însă, luptele au continuat, uniatismul câștigând din nou poziții avantajoase.

La 2 martie 1631, în scaunul de „arhiepiscop și mitropolit al Kievului, Haliciului și a toată Rusia“ (Rusia Mică), este ales arhimandrit Petru Movilă, alegere întărită de prestigiul lui cărturăresc, de descendența și relațiile sale, de activitatea dusă de el pentru întărirea bisericii ortodoxe, alegere întărită și de Wladislaw al IV-lea și recunoscută de patriarhul Kiril Lukaris. E hirotonisit arhieru abia în 1633, continuând refacerea bibliotecii și a mănăstirilor, a catedralei mitropolitane Sfânta Sofia; a fost restaurată biserica Spasa, ctitoria marelui Cneaz Vladimir; a ridicat spitale și azile, instituind vicari pentru Ucraina și Bielorusia, precum și potropopi, cercetând adeseori pe episcopii sufragani, convocând anual „soboare“ pentru buna organizare a vieții precum și organizarea unui „consistoriu“ pentru cercetarea abuzurilor și abaterilor clerului, luând măsuri pentru întărirea disciplinei monahale, contra recăsătoriei preoților etc.

Pe plan cultural, școala sa din Kiev avea o programă de studii identică cu cea a școlilor din Occident, un personal didactic bine pregătit, bibliotecă bogată, punându-se accentul pe: gramatică, muzică, sintaxă, retorică, didactică, aritmetică, geometrie, astronomie, filozofie și teologie. Colegiul movilean din Kiev e considerat cel mai vechi așezământ de învățământ superior la slavii ortodocși, devenind după 1700, Academie. După modelul lui s-a organizat la mănăstirea „Trei Ierarhi“ din Iași de către Vasile Lupu, în 1645, o școală superioară, iar alta este la mănăstirea „Sfântul Andrei“ din Moscova, devenită ulterior Academie slavo-greco-latină, unde predau profesori kieveeni. Prin această vastă activitate urmărea să formeze un cler cult și disciplinat, care să facă față atacurilor uniate și iezuite. El controla tipografiile din Kiev (Lavra Pecerska), Lwow, Vilnius, îngrijind circa 50 de tipărituri, singur sau în colaborare. A tipărit trei categorii de cărți – de slujbă, de evlavie sau întâlnire

duhovnicească și de apărare a ortodoxiei; exemple: *Liturghierul* (1629), *Evangheliarul* (1636, Pecerska), *Apostolul*, *Psaltirea*, *Octoiul*, *Triodul*, *Triodul înflorat*, *Penticostarul*, *Antologhionul*, dar cea mai însemnată carte de slujbă era *Evhologhionul* sau *Molitvelnicul* (Trebnicul) (1646, Pecerska), cu peste 1500 pagini și 126 de slujbe. Pentru înlăturarea unor greșeli și nuanțe catolice sau deformări, el va colaționa diferite ediții grecești, paleoslave și chiar catolice în vederea restabilirii textului original, dovedindu-se un precursor al reformei patriarhului Nikon al Moscovei (1652-1666).

Dintre cărțile de zidire sufletească, amintim: *Capitolele paneretice ale diaconului Agapet* (secolul VI), *Așezămintele lui Dorotei* (secolul VI, 1628), *Omiliile Sfântului Macarie Egipteanul* (1632), *Patericul sfinților care au strălucit în Pecerska* (1634), *Istoria lui Varlaam și Ioasaf* (1637), *Minunile peșterilor Kievului* (1638), *Evanghelia învățătoare (Cazania)* - traducere din grecește, *Nomocanonul* (1629) – o lucrare canonică-juridică.

Principala lucrare polemică este: „LITHOS” (sau Piatră din praștia adevărului al Sfintei Biserici ortodoxe ucrainene), Kiev, 1644; este un răspuns la atacurile uniților, dar combate și „filioque” și primatul papal. Lucrarea sintetiza un material imens: hotărâri sinodale, operele Sfinților Părinți și scriitori bisericești din Apus și Răsărit, viețile sfinților, operele istorice sau teologice contemporane etc. Se poate să fi fost ajutat la redactarea ei și de alți colaboratori.

Mărturisirea Ortodoxă.

Kiril Lukaris și „Mărturisirea calvinizantă” a sa fiind anatemitată și autorul și scrierea în 1638, la Constantinopol, în septembrie 1640 se convoacă un alt sinod în Catedrala Sfânta Sofia din Kiev, în scopul cercetării unei „Mărturisiri de credință ortodoxă” (1639, 1640), întocmită de mitropolitul Petru Movilă, în limba latină, cu titlul: *Expositio fidei Ecclesiae Russiae Minoris*. Mărturisirea era împărțită în trei părți, corespunzătoare celor trei virtuți teologice creștine, *credința*, *nădejdea*, *dragostea*, având 261 de întrebări și răspunsuri. Partea întâi tâlcuia Simbolul niceean al credinței; a II-a parte *nădejdea* (explicându-se rugăciunea *Tatăl Nostru* și fericirile); partea a III-a – învățătura despre dragostea față de Dumnezeu și de aproapele; întreaga lucrare era fundamentată teologic, dogmatic, mistic, liturgic, pe învățăturile Sfintei Scripturi, ale Sfinților Părinți (cheia descifrării Bibliei) și pe canoanele Bisericii.

Sinodul local din 9-18 septembrie 1640 de la Kiev aproba Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă, cu excepția a două puncte de credință, vizibil influențate de teologia apuseană:

1) Dacă există pentru suflete după moarte un loc curățitor între Rai și Iad, numit în Apus „purgatoriu“;

2) Momentul prefacerii sau sfințirii Darurilor la Sfânta Liturghie.

Hotărându-se să se ceară părerea patriarhului ecumenic Partenie I, se va convoca un nou **sinod la Constantinopol (mai 1642)**, unde participă 45 de membri, ierarhi și alți clerici, sinod care condamnă *Mărturisirea calvinizantă* a lui Lukaris sau a oricărui posibil autor al ei, dar de data aceasta nu și persoana lui Lukaris, socotind că nu Lukaris este autorul ei.

Sinodul de la Iași (15 septembrie-27 octombrie 1642) – a fost ales Iașiul din motive multiple, aici domnea Vasile Lupu, domn creștin de mare prestigiu, Kievul se afla sub controlul Poloniei catolice, iar Constantinopolul sub turci. Partenie I a trimis ca delegați pe: Porfirie, fostul mitropolit al Niceei și pe ieromonahul Meletie Sirigul (1586-1664), profesor, predicator și cel mai mare teolog grec al veacului al XVII-lea, școlit la Veneția și Padova.

Din partea Mitropoliei din Kiev, Petru Movilă a trimis: pe egumenul mănăstirii Sfântul Nicolae, primul rector al Academiei Movilene din Kiev – Isaia Trofimovici Koslovski; Iosif Kononovici Gorbački (rectorul în funcție) și Ignatie Oxenovici (fost rector, predicator). Din partea bisericii moldovene: mitropolitul Varlaam (1638-1657) și episcopul Sf. Trei Ierarhi din Iași și în același timp rectorul Academiei înființate de Vasile Lupu aici – Sofronie Pociatki. Din Țara Românească n-a participat nici un episcop, din cauza raporturilor încordate dintre cei doi domni. Trebuie reținut faptul că acum s-au întâlnit într-un sinod, **pentru prima oară în istoria Bisericii**, reprezentanții celor trei mari ramuri ale Ortodoxiei: greacă, slavă și romană. Unii istorici români și străini contestă participarea ierarhilor moldoveni la sinodul de la Iași, idee falsă, deoarece, dacă ar fi așa „sinodul” nu se putea întruni, n-avea canonicitate, legalitate. Domnul profesor Alexandru Elian susține faptul că „nu a asistat la lucrări nici unul din ierarhii moldoveni, cum greșit mai cred unii cercetători, pentru că nu a fost vorba decât de ceea ce am numi azi o reuniune de experți în probleme în care erau direct interesate numai cele două părți: Kievul și Constantinopolul. Izvoarele contemporane nu lasă nici un fel de îndoielă în această privință”⁵. Cu toate acestea, domnul profesor Elian însuși, într-un studiu anterior⁶, a afirmat că „va numi această reuniune sinod, motivat de importanța sa reală în istoria mai nouă a Bisericii Răsăritene”.

Lucrările sinodului au durat 43 de zile și s-au desfășurat în trapeza mănăstirii Trei Ierarhi, știri avem de la Meletie Sirigul, care a și tradus imediat scrierea lui Movilă în greacă⁷, precum și dintr-o scrisoare în limba italiană a medicului danez (sau olandez) Scocardi (Skovgard), aflat la curtea lui Vasile Lupu. Discuțiile s-ar fi purtat în latină și slavă, Meletie Sirigul stăruind și

⁵ Apud Prof. Alexandru Elian, *Cuvânt înainte la «Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe (1642)»*, București, 1981, p. 7, în Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 457.

⁶ Vezi Alexandru Elian, *Contribuția grecească la «Mărturisirea ortodoxă»*, București, 1946, Balcania, V, 1, MCMXLII, p. 82.

⁷ I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 457.

pentru anatimizarea în 18 puncte a „Mărturisirii” pusă sub numele lui Lukaris, hotărâre discutată în sinodul anterior din mai 1642. În acest sens, Meletie scrie o „Întâmpinare” la acea scriere, dar s-a opus atât Vasile Lupu, cât și majoritatea membrilor ucraineni și moldoveni, considerând că nu Kiril Lukaris este autorul ei.

S-a trecut apoi la cercetarea atentă a tuturor celor 261 de întrebări și răspunsuri din „Mărturisirea ortodoxă” a lui Movilă, pe măsura discuțiilor, Meletie traducea din latină în greacă. Cum am zis, sinodul a respins teza purgatoriului și ideea movileană, cum că prefacerea Darurilor ar avea loc la rostirea cuvintelor „Luați, mâncați... și beți dintru acesta toți...”, arătându-se de către toți, pe temei scripturistic-patristic, că prefacerea Darurilor are loc în timpul epiclezei, adică a rugăciunii de chemare sau invocare a Sfântului Duh, rostită de preotul slujitor⁸.

La 27 octombrie 1642 s-au terminat lucrările Sinodului de la Iași, „Mărturisirea ortodoxă” a lui Petru Movilă, tradusă în limba greacă populară de Meletie Sirigul și însoțită de textul ei original în limba latină, e trimisă la 30 decembrie 1642 la Constantinopol⁹. Însă cu 10 zile înainte, delegații greci tipăreau la Iași o scrisoare de mulțumire pentru găzduirea acordată de Vasile Lupu, plus o hotărâre de anatimizare a „Mărturisirii pseudo-lukariene”, luată de Sinodul Patriarhal, care n-a fost acceptată la Iași.

Sinodul patriarhal de la Constantinopol (martie 1643), prezidat de Partenie I a aprobat ca traducerea greacă a lucrării lui Movilă să devină „Mărturisirea ortodoxă a Bisericii sobornicești și apostolești a Răsăritului”, hotărâre semnată în anii următori și de cei trei patriarhi ai Răsăritului: Ioanichie al Alexandriei, Paisie al Ierusalimului, Macarie al Antiohiei,¹⁰ devenind – după Simbolul niceean al credinței (crezul) și Dogmatica Sf. Ioan Damaschinul – a treia mărturisire de credință a Bisericii Ortodoxe¹¹. Petru Movilă a publicat versiunea latină încă din timpul vieții, la Amsterdam, în 1643, sub titlul „Confessio fidei orthodoxae”; alta la Leipzig în latină (1659) cu titlul „Confessio orthodoxae catholicae et apostolicae Ecclessiae orientalis”. Pe baza acesteia, a apărut la Kiev în 1645, o formă prescurtată a Catehismului, în două versiuni: polonă și slavo-ucraineană. Prima ediție în limba greacă a apărut la Amsterdam (1667), cu o prefață a lui Nectarie de Ierusalim, prin grija lui Panaiot Nikussios, marele dragoman al Porții otomane, care a trimis în 1672 regelui Ludovic al XIV-lea al Franței, unul din manuscrisele originale ale „Mărturisirii” (grec-latin), păstrat până azi în Biblioteca Națională din Paris (Parisinus Graecus 1265), textul grec fiind tipărit la noi pentru prima dată în 1943 de preotul profesor universitar și academician Niculae M. Popescu.

⁸ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 42.

⁹ Cf. I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 458 și M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 42.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 42.

Circulația scrierii s-a accelerat după 1667, când se cunosc 15 ediții grecești de la Leipzig, Uppsala, Snagov – 1669 (sub îngrijirea lui Antim Ivireanul); apoi traducerile slavo-ruse, olandeză (1722), germană (1727), engleză (1762), slavo-sârbă (1764, 1777), maghiară (1791), bulgară (1888). În limba română s-a tradus și tipărit pentru prima dată la Buzău (1691), prin osârdia logofătului Radu Greceanu. În secolele XVII-XVIII, ea ajunge la 19 ediții românești. Ea a fost folosită aproape în toate țările și de către toate confesiunile, încât marele istoric și dogmatist rus M. Bulgakov (sec. XIX) socotea pe Petru Movilă ca pe „părintele teologiei ortodoxe moderne”¹².

Scrierea lui Petru Movilă făcea parte din lungul șir de luări de poziție ale Ortodoxiei față de abaterile de la canoane, dogme, tradiție apostolică ale diferitelor erezii și secte apărute de-a lungul istoriei. Trebuie precizat faptul că prima „Mărturisire de credință”, după Sinodul niceo-constantinopolitan (381), aparține patriarhului ecumenic Ghenadie al II-lea Scholaris (cu trei întreruperi între 1454-1465), la cererea sultanului Mehmed II El Fatâh, ce dorea o expunere clară, în scris, a principalelor învățături ale credinței creștine, rezultând scrierea „Despre calea mântuirii oamenilor” sau „Mărturisirea de credință a patriarhului Ghenadie”. În secolul al XVII-lea apar trei mari „Mărturisiri de credință”:

1. Mărturisirea lui Mitrofan Kritopoulos (1625), care rugat de teologii din orașul german Helmstädt, în care descrie caracterul invizibil al Bisericii și numărul Tainelor, dar era prea conciliant cu protestanții, spunând (ca să nu se distanțeze prea mult de ei) că primele trei Taine – Botezul, Euharistia, Spovedania sunt indispensabile, restul sunt benevole. Ea nu a fost aprobată de patriarhii Bisericii Răsăritene, dar are o anume valoare încât se face o comparație între diversele confesiuni.

2. „Mărturisirea ortodoxă” a Mitropolitului de Kiev, Petru Movilă (lași 1642).

3. „Mărturisirea” patriarhului Dositei al Ierusalimului – „Pavăza Ortodoxiei” (Ierusalim, 1672), aprobată de Sinodul de la Ierusalim, convocat de Dositei al II-lea Nottara (1669-1707), care va compune pe baza învățăturilor dreptei credințe și a hotărârilor sinodale din 1642-1643, „Pavăza Ortodoxiei”, având dublu caracter: antiprotellant (mai ales antic Calvin), dar și anticatolic. Sinodalii au ajuns la concluzia că „Mărturisirea Calvinizantă” intră în conflict chiar cu viața pur ortodoxă a lui Kiril Lukaris, iar el nu a mărturisit niciodată paternitatea ei. Sinodul aduce termenul latin ce a stârnit discuții multe – „transsubstanțio” (transsubstanțiere), pentru explicarea prefacerii Darurilor la Sf. Euharistie, contestat acest termen de Teofil Koridaleu și Ioan Kariofil; termenul fusese introdus pentru prima oară de patriarhul Ghenadie II Scholaris.

Sinodul de la Constantinopol (1691), convocat de Calinic al II-lea,

¹² *Ibidem*, p. 43.

ajunge la concluzia similitudinii termenilor latin și grec: μεταβολή (metaboli) – transsubstantiatio = „prefăcere“.

Legăturile lui Petru Movilă cu Țările Române

Încă din 1631, pe când era egumen la Pecerska, unul din frații săi, Moise, a ajuns domn în Moldova, arhimandritul dedicându-i o carte tipărită la Kiev, „Triodul ales“ (sau înflorat). Sfaturile date fratelui său sunt asemănătoare cu cele din „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie“¹³, ele având în vedere nu numai răspândirea culturii și sprijinirea bisericii, ci și „fericirea celor supuși“, spiritul de dreptate al domnului pus în situații în care trebuie să-și apere țara: „Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi trebuie să lupti bărbătește“. De altfel, Moise Vodă a domnit de două ori (1631 și 1633-1634), fiind mazilit de către turci pentru simpatiile lui polone¹⁴. Chiar din titlul „Sfaturilor către Moise Movilă“ (1631), dar și din alte opere pe al căror frontispiciu pune formula „fiu al voievodului Moldovei“, reproducând și stema Moveștilor, cu emblema ambelor Țări Române (tatăl său domnise în ambele țări, 1600-1602), Petru Movilă și-a expus concepțiile politico-culturale, având intenția în tinerețe de a concura la tronul Moldovei¹⁵. În „sfaturile“ sale date fratelui său îi spune că „ești dator nu numai să ai grijă de tine, ci și să aduci folos supușilor, să te ocupi nu numai de cele politicești, ci și să te deprinzi întru cele duhovnicești, nu numai să stăpânești, ci și să te supui“¹⁶. Și îi enumeră zece virtuți sau căi de urmat, făcând multe analogii (în stilul deja cunoscut bizantin), cu situații similare din Vechiul Testament:

1. „Să alegi și să numești în slujbe bărbați buni, binecinstitori și vrednici a conduce, tot așa cum odinioară Moise a făcut...“;

2. „La judecăți, vina să fie mai întâi cercetată, și abia apoi hotărârea să fie luată“;

3. „Se cuvine să trăiești în pace cu toți dimprejur“;

4. „Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi să lupti bărbătește“;

5. „Să lupti contra dușmanilor iar pe cei nevinovați să-i cruți“; Dar mai înalte sunt virtuțile dumnezeiești zece la număr pe care le enumeră: respectarea credinței pravoslavnice și răspândirea ei; stărpirea închinării la idoli și a amăgirilor Satanei; respectarea învățăturilor curate și drepte a bisericii sobornicești etc.

În încheiere, domnia este privită ca un control asupra celor lumești, dar și asupra celor duhovnicești. Personal cred că există o situație delicată, moștenită din Bizanț și perpetuată în tot spațiul de cultură și religie specifice Răsăritului,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. II, București, 1969, p. 261.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 261-264.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 264-267.

și anume că a existat mereu o tendință, o tentație a basileilor, despoților sau domnilor ortodocși de a se amesteca în treburile clericale și duhovnicești, contrar unor prescripții destul de clare ale unor Sfinți Părinți, cum ar fi de exemplu, Sf. Grigore de Nyssa: „Nimeni să nu aibă trufia și îngâmfwarea de a îndrăzni să înceapă a propovădui mulțimilor mai înainte de a avea el îndelungată cercare și petrecere în viața cea duhovnicească!“. Dar și canoanele sfinte zic: „Nu se cuvine mireanului să predice sau să învețe în public, însușindu-și prin aceasta dregătorie duhovnicească. Ci să urmeze așezământului celui predanisit de Domnul și să deschidă urechea sa la acela ce a luat darul cuvântului învățătoresc, și de la acela să învețe cele duhovnicești, căci în Biserica unică, Dumnezeu a făcut mădulare diferite, după cuvântul Apostolului“ (I. Cor. 12, 27). Iar Sf. Grigorie Bogoslovul zice: „Să nu fiți cu toții limbă; și nici să fiți toți Apostoli, nici toți Prooroci, nici toți tălmăcitori“ și „De ce te faci pe tine păstor, oaie fiind? De ce te faci cap, picior fiind? De ce te apuci a conduce oști, fiind pus între soldați?“ sau „Nici nu căuta să fii mai înțelept decât cel înțelept... iar de se va găsi cineva și va călca acest canon, să se afurisească timp de 40 de zile“¹⁷.

Au fost deci diferite și numeroase cazuri când domnitori sau basilei și-au arogat și anume priceperi în latura dogmatică – duhovnicească – mistică, dar prin aceasta majoritatea nu ieșeau din făgașul normal, înscriindu-se pe linia respectării poruncilor din Evanghelie, a Tradiției Bisericii Răsăritene și a scrierilor patristice din Răsărit și Apus.

Revenind la legăturile lui Movilă cu Țările Române, el descrie în cartea sa „Lithos“, unele obiceiuri și datini din Moldova (tăiatul moțului la copii, hramurile de mănăstiri etc.). „Penticostarul“ (în slavonă, Lwow - 1642), era dedicat domnului Matei Basarab, dar și lui Vasile Lupu. Tipografiile de la Cămpulung (1635), Govora (1637), Dealu-Târgoviște (1644), sau a lui Vasile Lupu de la Iași (1640-1641), în care au apărut primele cărți românești după cele din Transilvania secolului al XVI-lea, au fost cumpărate sau dăruite de la Petru Movilă, el trimițând și tipografi cunoscuți și iscusiți. În 1640, Vasile Lupu a întemeiat un colegiu la Iași, asemănător celui kievean, unde predau patru profesori în frunte cu ieromonahul Sofronie.

În 1645, Movilă vizitând Moldova (pe care nu o mai văzuse din copilărie), va binecuvânta căsătoria fiicei domnului Moldovei, Maria, cu un nobil lituanian, mitropolitul din Kiev rostind un **cuvânt duhovnicesc** la Trei Ierarhi, un adevărat tratat teologic asupra tainei căsătoriei¹⁸. **Cuvântarea** a fost înută „parte în limbă polonă, parte în limba română“. O variantă tipărită în limba polonă, cu stema unei familii poloneze împreună cu stema Moldovei, cuprindea o prefață dedicată lui Vasile Lupu, fiind descoperită de P.P.

¹⁷ Arhimandrit Ilie Cleopa, *Despre vise și vedenți*, Bacău, 1994, pp. 73-74.

¹⁸ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 44.

Panaitescu într-o bibliotecă din Lwow (Wroclaw). Domnul era felicitat cu ocazia căsătoriei Mariei, îi dorea domnului a se bucura de nepoți, Movilă asigurându-l de respectul său și îi spunea că zicerile sale (cuvântarea) erau date spre tipărire în polonă pentru a arăta „cât de slăvită și de însemnată este legătura încheiată de Măria-Ta cu casa Domniei Sale Cneazului...”¹⁹.

Legături cu acest focar cultural religios din Ucraina avea și Matei Basarab, prin intermediul lui Udriște Năsturel, conducătorul Școlii domnești de la Târgoviște. Se presupune chiar că Năsturel ar fi dat versiunea sa după romanul popular și religios „Viața Sf. Varlaam și Ioasaf”, folosindu-se de tipăritura lui Movilă din 1637²⁰.

În dezvoltarea meșteșugului imprimăriei, în Moldova și în Țara Românească, ajutorul său a fost însemnat; Varlaam însuși în prefața de la „Cazan” ne încredințează că „preasvențitul părinte Petru Moghilă fecior de domn de la Moldova, arhiepiscop și mitropolit Kievului, Haliciului și a toată Rusia, care pre pofta Măriei-Sale (= la invitația lui Vasile Lupu) au trimis tiparul cu toate meșteșugurile câte trebuie”, pentru tipărirea cărții lui de la 1643, în tipografia de la Trei Ierarhi²¹. Și în Țara Românească, prima carte tipărită în secolul al XVII-lea, „Molitelnicul slavonesc” de la Câmpulung (1635), fusese lucrată de ieromonahul Meletie, meșter tipograf venit de la Kiev, care va aduce apoi teascuri complete și litere chirilice²².

După o păstorire de 13 ani împliniți, el a trecut la viața veșnică la 22 decembrie 1646 (1 ianuarie 1647 – stil nou), fiind îngropat în biserica cea mare a mănăstirii Pecerska. Prin testamentul său, arăta că întreaga avere a folosit-o pentru promovarea ortodoxiei și a culturii, pentru biserici și spitale, școli, o bună parte din ea era donată Colegiului de la Kiev, alta Catedralei Sf. Sofia și mănăstirii Pecerska pentru refacerea lor și pentru azilul de bătrâni întemeiat de el,²³ înscriindu-se pe linia impusă de Sf. Vasile cel Mare și de alți Sfinți Părinți din Răsărit și Apus, aceea a îmbinării contemplației cu munca, cu activitatea socială, filantropică etc.

El a căutat să trezească dintr-o oarecare letargie forțele latente ale ortodoxiei, să le ordoneze și să le apropie de modelele pe care i le propunea cultura europeană a timpului²⁴: „V-am dat și nu voi înceta până la moarte să vă dau cărți și profesori”²⁵ – spunea el în predoslovie „Antologhionului” (1636), rezumând într-o scurtă frază, o viață de om. Căutarea folosirii manuscriselor ce purtau girul teologilor de la Athos și dorirea unui dialog confesional Apus-

¹⁹ G. Mihailă, Dan Zamfirescu, *op. cit.*, pp. 268-269.

²⁰ Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, vol. I, Galați, 1994, p. 137.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 44-45.

²⁴ Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche (I)*, Editura Universității București, p. 257.

²⁵ *Ibidem*.

Răsărit erau alte coordonate ale gândirii ierarhului-cărturar. Udriște Năsturel, Matei Basarab vor înclina spre procurarea tipografiilor din Ucraina,²⁶ deși erau în tratative cu Roma.

Cititorul de azi poate fi mirat de frazele laudative, ornamentate fastuos, pline de reminiscențe mitologice, din encomionurile închinat lui Petru Movilă, dar toate sunt texte venind de la niște literați ai Barocului, prin urmare, podoaba și ornamentul apar ca elemente obligatorii în descrierea subiectului: „Preastrălucite și milostive doamne, părinte al nostru, păstor, patron și fondator

i se adresează Sofronie Pociatki, ieromonahul de la Pecerska, profesor de retorică la Colegiul movilean, în prefața „Eucharisterionului“ din 1632 – ești la fel ca aurul printre metalele nobile, ca diamantele printre nestematele iubitorilor științei...“²⁷, care-și sacrifică trupul pentru a aduce pe pământuri ucrainene pe „Minerva, regina științelor“²⁸.

²⁶ *Ibidem*, p. 258.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.